

1.01
Prejeto 16. 3. 2010

UDK 352:94(497.4)"1933/1935"

Miroslav Stiplovšek*

Prizadevanja Rudolfa Golouha in Albina Prepeluha za udejanjenje banovinske in občinske samouprave v banskem svetu Dravske banovine 1933-1935

IZVLEČEK

Banski svet Dravske banovine je kot posvetovalno telo bana v tridesetih letih s svojimi stališči in predlogi sodeloval pri oblikovanju banovinskega proračuna za nekatere gospodarsko-socialne in prosvetno-kulturne dejavnosti, svoje pristojnosti pa je leta 1933 prvič presegel s posegom na politično in uredbodajno področje. V razpravah o perečih političnih problemih sta imela posebno pomembno vlogo Rudolf Golouh in Albin Prepeluh, nekdanja pripadnika Jugoslovanske socialnodemokratske stranke, ki se edina med banskimi svetniki nista vključila v režimsko stranko oziroma Jugoslovansko nacionalno stranko. Tehtna so bila zlasti njuna odločna prizadevanja za udejanjenje banovinske in občinske samouprave na demokratični podlagi z izvoljenimi organi ter kritična stališča neustreznega odnosa osrednje vlade do Dravske banovine oziroma jugoslovanske Slovenije v obdobju gospodarske krize.

Ključne besede: Slovenija, Dravska banovina, banski svet, občina, samouprava, Rudolf Golouh, Albin Prepeluh

ABSTRACT

THE EFFORTS OF RUDOLF GOLOUH AND ALBIN PREPELUH FOR THE IMPLEMENTATION OF THE BANATE AND MUNICIPALITY SELF- MANAGEMENT IN THE BAN'S COUNCIL OF THE DRAVA BANATE 1933-1935

With its opinions and proposals as the Ban's consulting body, in the 1930s the Ban's Council of the Drava Banate took part in the establishment of the Banate's budget for certain economic-social and educational-cultural activities, while its competences were exceeded in 1933 for the first time with its intervention in the political and legislative field. Rudolf Golouh and Albin Prepeluh, former members of the Yugoslav Social Democratic Party who were the only ones among the Ban's Councillors that refused to join the regime-supporting Yugoslav National Party, played an especially important role in the discussions about the pressing political problems. Their decisive efforts to implement the Banate and municipality self-management on the democratic basis with elected bodies as well as their critical views of the inappropriate attitude of the central government to the Drava Banate or the Yugoslav Slovenia in the period of the economic crisis were especially well-founded.

Key words: Slovenia, Drava Banate, Ban's Council, municipality, self-management, Rudolf Golouh, Albin Prepeluh

* Dr., redni profesor v pok., zaslužni prof. Univerze v Ljubljani, Vodopivčeva 8, SI-1230 Domžale

Prizadevanja za avtonomijo oziroma široko samoupravo Slovenije, ki so bila prevladujoča stalnica slovenske politike v prvi Jugoslaviji, so se kazala v številnih razpravah tudi v obeh predstavniških telesih z nekaterimi parlamentarnimi prvimi med vojnama, v skupščinah ljubljanske in mariborske oblasti 1927-1929 in v banskem svetu Dravske banovine v tridesetih letih. V slovenskih oblastnih skupščinah so bili poglobitni pobudniki avtonomije Slovenije poslanci katoliške Slovenske ljudske stranke (SLS),¹ banski svetniki iz njenih vrst so takšne programske težnje poudarjali v drugi polovici tridesetih let, nazadnje v obliki zahteve za avtonomno Banovino Slovenijo, tudi v banskem svetu Dravske banovine, v času liberalne prevlade v njem pa sta v letih 1933-1935 najbolj dosledno zahtevala široko samoupravo z izvoljenimi organi na vseh ravneh, od največje upravne enote banovine do občin, edina strankarsko nevezana banska svetnika Rudolf Golouh in Albin Prepeluh.²

Zakon o banski upravi z dne 7. novembra 1929 je samoupravne naloge, ki so jih po vidovdanski ustavi izvajali oblastni samoupravni organi, skupščine in odbori, predal v pristojnost banu in določil tudi ustanovitev banskega sveta kot njegovega posvetovalnega organa.³ Potem ko je bila določena tudi njegova sestava (vsak okraj-srez je imel pravico do enega zastopnika, od enega do največ štirih banskih svetnikov pa so imela glede na številčno stanje v njem mesta z več kot 3000 prebivalci),⁴ je minister za notranje zadeve in predsednik vlade general Petar Živković 3. julija 1930 s Pravilnikom o organizaciji in delu banskih svetov⁵ podrobno določil tudi njegove zelo omejene pristojnosti. Poglavitna naloga banskih svetnikov je bilo svetovanje banu pri oblikovanju banovinskega proračuna za izvajanje nekdanjih oblastnih samoupravnih dejavnosti na področju kmetijstva, obrti, trgovine in industrije, javnih gradenj, zdravstva in socialne politike ter prosvete in kulture za območja, ki so jih zastopali, in za vso banovino. Toda najvišji funkcionar v banovini je njihove predloge lahko upošteval po lastni presoji oziroma jih je bil dolžan prilagoditi finančnim možnostim banovine. Končna potrditev banovinskega proračuna pa je bila pristojnost ministra za finance, ki je zlasti v prvi polovici tridesetih let z njegovim zniževanjem vplival na skromno gmotno osnovo za reševanje perečih problemov Slovenije v času gospodarske krize, kar je izzvalo ostre proteste banskih svetnikov.⁶ Ban je vodil redna proračunska zasedanja banskega sveta v začetku vsakega leta, za obravnavo drugih pomembnih zadev pa ga je imel pravico po ministrovem soglasju sklicati tudi na nekajdnevna izredna zasedanja. Imel je tudi pristojnost omejiti razprave banskih svetnikov, če so po njegovi presoji presegle temo dnevnega reda.

¹ Miroslav Stiplovšek: Slovenski parlamentarizem 1927-1929: avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma. Ljubljana 2000 (dalje Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem).

² Miroslav Stiplovšek: Banski svet Dravske banovine 1930-1935: prizadevanja banskega sveta za omilitev gospodarsko-socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine. Ljubljana 2006 (dalje Stiplovšek, Banski svet).

³ Uradni list kraljevske banske uprave dravske banovine, št. 1, 20. 11. 1929.

⁴ Prav tam, št. 45, 31. 3. 1930.

⁵ Službeni list kraljevske banske uprave dravske banovine, št. 19, 20. 8. 1930 (dalje Službeni list).

⁶ Stiplovšek, Banski svet, str. 254-260.

Hkrati z izdajo poslovnika banskega sveta je minister za notranje zadeve v skladu z zakonskimi pooblastili na predlog prvega bana Dravske banovine inž. Dušana Serneca, pripadnika nekdanje SLS, imenoval prvi štiridesetčlanski banski svet Dravske banovine, v katerem je bilo 24 predstavnikov okrajev in 16 zastopnikov mest.⁷ Banski svetniki so morali biti izbrani "prvenstveno" izmed oseb, ki morejo "po strokovni izobrazbi" oziroma s "svojim svetom najbolj služiti interesom banovine". Ta samo formalna omejitev pa je ministru omogočala, da je lahko sestavo banskega sveta prilagodil politični sestavi osrednje vlade, kar se je nato izvajalo vsa trideseta leta.⁸ Prvo vlado šestojanuarskega režima so sestavljali predvsem radikali in demokrati, od prvakov prepovedanih političnih strank pa je bil v njej le dr. Anton Korošec iz nekdanje SLS. Zato so imeli v prvem banskem svetu Dravske banovine absolutno večino privrženci narodnega unitarizma in državnega centralizma, temeljev kraljeve diktature, iz liberalnega političnega tabora oziroma bivše Samostojne demokratske stranke, iz katere je bil tudi pomočnik bana dr. Edo Pirkmajer. Glede na Koroščevo sodelovanje v Živkovičevi vladi pa sta bili v banskem svetu tudi okoli dve petini privržencev nekdanje avtonomistične SLS, ki je imela v ljubljanski in mariborski oblastni skupščini absolutno večino.⁹ Med njima in prvim banskim svetom Dravske banovine ni bila razlika le v več kot polovico manjšem številu imenovanih banskih svetnikov v primerjavi z izvoljenimi oblastnimi poslanci, temveč zlasti v razmerju absolutne prevlade z vidika strankarstva pred njegovo prepovedjo s šestojanuarsko diktaturo. Le prvi banski svet je bil sestavljen pluralno, z izjemo Golouha in Prepeluha pa tudi v skladu s sestavo osrednje vlade in je imel režimski značaj. Kljub temeljnemu zmanjšanju njegovih pristojnosti v primerjavi s slovenskima oblastnima skupščinama pa je bil banski svet v tridesetih letih nekak njun naslednik in nadaljevalec njune samoupravne dejavnosti.

Posebna vloga Rudolfa Golouha in Albina Prepeluha v banskem svetu

Med banskimi svetniki sta imela glede na preteklo politično usmerjenost in dejavnost posebno mesto Rudolf Golouh (1887-1982),¹⁰ ki je bil kot vodja mariborske borze dela imenovan za enega od treh predstavnikov mesta Maribor, v štiričlanskem zastopstvu mesta Ljubljane pa je bil kot publicist Albin Prepeluh (1880-1938).¹¹ Začetki njunega političnega delovanja so povezani s socialnodemokratskim taborom in oba sta bila v Jugoslovanski socialnodemokratski stranki

⁷ Službeni list, št. 15, 30. 7. 1930.

⁸ Stiplovšek, Banski svet, str. 322-326 (Sestava banskega sveta Dravske banovine 1930-1941).

⁹ Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem, str. 475-479 (Seznam poslancev skupščin ljubljanske in mariborske oblasti).

¹⁰ O političnem, socialnem in literarnem delovanju Golouha glej zlasti njegovo memoarsko delo Pol stoletja spominov: panorama političnih bojov slovenskega naroda. Ljubljana 1966, 424 str. (dalje Golouh, Pol stoletja spominov); Slovenski biografski leksikon. Prva knjiga, Ljubljana 1925-1932, str. 231; Emil Cesar, France Filipič: Golouh, Rudolf. Enciklopedija Slovenije 3. Ljubljana 1989, str. 263; Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon. Od A do L. Ljubljana 2008, str. 298.

¹¹ Dušan Kermavner: Albin Prepeluh - Abditus: njegov idejni razvoj in delo. V: Albin Prepeluh, Pripombe k naši prevratni dobi. Ljubljana 1938, (dalje Kermavner, Albin Prepeluh) str. 295-562; Franc Rozman, Janko Prunk: Prepeluh, Albin. Enciklopedija Slovenije 9. Ljubljana 1995, str. 298-299; Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon. Od M do Ž. Ljubljana 2008, str. 900.

(JSDS) konec prve svetovne vojne v opozicijski skupini Socialistična omladina. Po prevratu leta 1918 je bil Prepeluh kot predstavnik JSDS leta 1919 poverjenik za socialno politiko v Deželni vladi za Slovenijo, Golouh pa je bil po krajšem sodelovanju v komunistični stranki na listi JSDS leta 1920 izvoljen za poslanca ustavodajne skupščine. V razpravi o prvi jugoslovanski ustavi v socialističnem poslanskem klubu je sprožil tudi vprašanje federativne ureditve države, vendar ni "dosti opravil", ker je večina zagovarjala stališče o osredotočenju njihovega delovanja le na socialna vprašanja. Tudi v razpravi v ustavodajni skupščini je glede državne ureditve opozoril na problematičnost posnemanja centralistične ureditve nacionalno enotne Francije, zavrnil pa ga je skrajni centralist in unitarist Svetozar Pribičević z utemeljitvijo, da bi bilo v jugoslovanskih razmerah "z ustanovitvijo samoupravnih enot še teže preprečiti samovoljnost krajevnih nosilcev oblasti".¹² Golouh se je v dvajsetih letih uveljavil kot funkcionar Socialistične stranke Jugoslavije za Slovenijo, nekaj časa je urejal njeno glasilo Delavska politika in sodeloval v njej kot novinar, v Mariboru pa je bil tudi združni organizator in deset let vodja borze dela. Prepeluh pa je v začetku leta 1921 zaradi unitaristične narodne politike izstopil iz JSDS in postal ena vodilnih osebnosti slovenskega avtonomističnega gibanja. Za slovensko narodno avtonomijo v prvi Jugoslaviji se je opredelil kot sourednik revije Naši zapiski in tednika Avtonomist. Leta 1924 je ustanovil Slovensko republikansko stranko kmetov in delavcev ter zanjo oblikoval federativni državnoopravni program,¹³ dve leti kasneje pa jo je združil s Samostojno kmetijsko stranko v Slovensko kmetijsko stranko. To je bila "edina politična stranka, ki je do konca vidovdanskega parlamentarnega sistema dosledno terjala lastno slovensko državnost s popolno finančno in zakonodajno samostojnostjo znotraj federativno preurejene jugoslovanske države".¹⁴ Prepeluh in tudi Golouh sta v dvajsetih letih izoblikovala svoja stališča glede državne ureditve v skladu s slovenskimi nacionalnimi interesi, toda v obdobju šestojanuarskega diktatorskega režima sta jih v bankskem svetu lahko podala le v omiljeni obliki. Prepeluh je svoje reformistične socialne poglede razvijal v številnih člankih in publikacijah, kot ustanovitelj in vodilni funkcionar Zveze agrarnih intersentov v letih 1928-1933 pa se je zavzemal za dosledno izvedbo agrarne reforme, tudi za razlastitev gozdnih veleposestev. V času delovanja v bankskem svetu je sodeloval v socialistično usmerjeni reviji Sodobnost, ki jo je skoraj zastoj tiskal v svoji tiskarni, izdal pa je tudi knjigo o agrarni reformi Naš veliki socialni problem. Golouh je mariborsko borzo dela vodil prav v času zaostrenih socialnih posledic velike gospodarske krize, v obdobju 1933-1935 pa je bil v Mariboru tudi podžupan. Tako Golouh kot Prepeluh sta s svojo politično, socialno gospodarstvo in tudi kulturno dejavnostjo, s strokovnim znanjem in izkušnjami v polni meri izpolnjevala vse temeljne pogoje za uspešno opravljanje funkcije banskega svetnika.

¹² Golouh, Pol stoletja spominov, str. 244-247.

¹³ Jurij Perovšek: Programi političnih strank, organizacij in združenj v Kraljevini SHS (1918-1929). Ljubljana 1998, (dalje Perovšek, Programi) dok. št. 41, str. 163-166.

¹⁴ Jurij Perovšek: Še en politični subjekt: Slovenska kmetijska stranka. V: Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941. Ljubljana 1995, (dalje Slovenska kronika XX) str. 316.

Rudolf Golouh (1887-1982)

Albin Prepeluh (1880-1938)

Oblikovanje banskega sveta z imenovanjem banskih svetnikov iz vrst nekdanjih pripadnikov prepovedanih političnih strank je bil odmeven politični dogodek, ki je sprožil tudi ugibanja o vračanju na strankarstvo in na obnovitev neke oblike parlamentarizma. Zato je vlada na seji 4. julija 1930 posebej poudarila, da ostajajo vsi temelji šestojanuarskega kraljevega manifesta iz leta 1929 v veljavi. Premier Živković je vladni manifest komentiral z ugotovitvijo, da je razdelitev države na banovine dokončna, nanje pa bo vlada prek "dekoncentracije" prenesla nekatere pristojnosti. Od banskih svetnikov pa se "pričakuje in zahteva, da bodo iskreni in vdani pomočniki jugoslovanskega naroda in državne politike v banovini", razmere po kraljevem manifestu pa "izključujejo posamezne stranke" pri sodelovanju v upravljanju države.¹⁵ Režimski dnevnik *Jugoslovan* je še dodal, da je vlada lahko imenovala v banski svet samo znane javne delavce, med katerimi so bili skoraj vsi "nekoč pripadniki ene od bivših strank", toda ni jih poklicala vanj kot strankarje, temveč kot osebnosti, "ki poznajo samo interes kralja in naroda".¹⁶

General Živković je kot notranji minister pred začetkom delovanja banskih svetov v prizadevanjih, da bi njihovo delo ne bilo podobno običajnemu parlamentarnemu postopku pri sprejemanju proračunov, s tajno okrožnico osebno banom še skrajno omejil skromne pristojnosti banskih svetnikov. Glede na to, da je njihova pristojnost le posvetovalna, je prepovedal dvofazno, načelno in specialno razpravo o banovinskem proračunu, prav tako pa tudi njihovo glasovanje o njem. Ti naj na zasedanju posredujejo le potrebe svojih okrajev in mest, ki jih v banskem svetu zastopajo, te pa bo ban "po svoji uvidevnosti upošteval ali ne".¹⁷ Novemu banu Dravske banovine dr. Dragu Marušiču, ki je decembra 1930 nasledil inž.

¹⁵ *Jugoslovan*, 5. 7. 1930, št. 27, En narod - eno narodno čustvovanje.

¹⁶ Prav tam, 8. 7. 1930, št. 29, Preprečeni računski temnih elementov.

¹⁷ Arhiv Republike Slovenije (dalje ARS), fond Banski svet Dravske banovine (AS 77), fasc. 1, Okrožnica ministra za notranje zadeve z dne 18. 10. 1930.

Dušana Serneca po njegovem odhodu v Beograd v osrednjo vlado, so poslali okrožnico neposredno pred začetkom I. zasedanja banskega sveta januarja 1931, da bi ga vodil v skladu z ministrovimi navodili. Z Marušičevim imenovanjem je vodenje banske uprave in tudi banskega sveta Dravske banovine¹⁸ prevzel liberalni politični tabor, kajti drugi ban je v dvajsetih letih opravljal funkcijo tajnika v Samostojni kmetijski stranki.¹⁹

V oktroirani septembrski ustavi leta 1931, ki jo kralj izdal tudi zaradi zunanjepolitičnih pritiskov za ukinitvev diktature, je bilo pomembno določilo po oblikovanju izvoljenih banovinskih svetov in banovinskih odborov kot njihovih izvršilnih organov s podobnimi samoupravnimi proračunskimi in uredbodajnimi pristojnostmi, kot so jih imeli samoupravni oblastni organi, skupščine in odbori, po prvi jugoslovanski ustavi.²⁰ Oktroirana ustava je podrobnejšo opredelitev pristojnosti in načina volitev banovinskih svetov prepustila Narodnemu predstavništvu, zakonski predlog pa naj bi pripravila vlada. Toda kljub obljubam te naloge za omilitev centralizma ni izpolnila nobena vlada in tako so vsa trideseta leta delovali le imenovani banski sveti z le posvetovalnimi pristojnostmi, ki pa so si jih slovenski banski svetniki prizadevali čim bolj razširiti.

Pred kraljevo izdajo druge jugoslovanske ustave je prišlo do pomembnih političnih sprememb v osrednji vladi, ki so imele za posledico tudi kadrovske spremembe v banskem svetu Dravske banovine. Potem ko je Korošec "iz zdravstvenih razlogov", dejansko zaradi ostre opozicije v stranki, že septembra 1930 izstopil iz Živkovićeve vlade, v njej pa ga je kot predstavnik bivše SLS nadomestil inž. Sernec, je tudi ta leto kasneje odstopil kot minister. Po odhodu nekdanje SLS v opozicijo sta iz Slovenije vstopila v osrednjo vlado vladi Albert Kramer iz bivše Samostojne demokratske stranke in Ivan Pucelj iz Slovenske kmetijske stranke.²¹ Septembra 1931 so sledile tudi ostavke 14 banskih svetnikov iz nekdanje SLS.²² Pred začetkom II. zasedanja in pred razpisanimi volitvami v Senat, ki je bil poleg Narodne skupščine drugi dom Narodnega predstavništva, senatorje pa so imeli pravico voliti tudi banski svetniki, je minister za notranje zadeve Živković izvedel velike kadrovske spremembe v sestavi banskega sveta. Dotedanje banske svetnike, privrženice bivše SLS, je nadomestil z novimi iz vrst samostojnih demokratov in kmetijcev.²³ S tem "se začena štiriletno obdobje popolne prevlade liberalnega tabora oziroma privrženecv nove vsedržavne politične stranke Jugoslovanske radikalne kmečke-kmetijske demokracije (JRKD)".²⁴ Priprave na njeno ustanovitev so se začele konec leta 1931, formalno je bila ustanovljena 1. maja 1932, v Jugoslovansko nacionalno stranko (JNS) pa se je preimenovala naslednje leto. Programsko je temeljila na obrambi narodnega unitarizma in državnega centralizma oziroma na

¹⁸ Marušič je v obdobju 1931-1934 vodil štiri redna in eno izredno zasedanje banskega sveta.

¹⁹ Boris Mlakar: Marušič Drago. V: Enciklopedija Slovenije 7. Ljubljana 1993, str. 13.

²⁰ Službeni list, št. 53, 10. 9. 1931; Stiplovšek, Banski svet, str. 105-108; Jurij Perovšek: "V zaželeni deželi": slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918-1941. Ljubljana 2009, str. 129-134 in 164-165.

²¹ Egon Pelikan: Anton Korošec odstopi "iz zdravstvenih razlogov". V: Slovenska kronika XX, str. 356.

²² Slovenec, 8. 12. 1931, št. 279.

²³ Službeni list, št. 77, 5. 12. 1931.

²⁴ Stiplovšek, Banski svet, str. 115.

šestojanuarskem kraljevem razglasu leta 1929 in na oktroirani ustavi.²⁵ V novo stranko pa se kot edina banska svetnika nista vključila Golouh in Prepeluh, ki sta to funkcijo opravljala do velike politične prelomnice leta 1935, ko je prišlo do zamenjave režimov JNS in Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ), v kateri je sodelovala tudi bivša SLS. Decembra 1935 je novi notranji minister Korošec imenoval novi banski svet iz privržencev SLS.²⁶ Dejstvo, da Golouh in Prepeluh nista bila člana JRKD - JNS in nista bila vezana na strankarsko disciplino, je bilo pomembno zlasti za njune nastope v številnih razpravah, ki so dobile politične razsežnosti. Oba sta bila zelo radikalna zlasti v obravnavah glede razširitve pristojnosti banskega sveta oziroma izvolitve banovinskega sveta, ki so bile stalnica zlasti na zasedanjih od 1933 do 1935. Kritična sta bila tudi do gospodarske, finančne in socialne politike osrednje vlade, ki sta ji očitala pri dodeljevanju sredstev iz osrednjega proračuna "mačehovski" odnos do Dravske banovine oziroma Slovenije. Ker v banskem svetu za razliko od oblastnih skupščin ni bilo nobenega predstavnika delavstva,²⁷ sta njegovo zastopstvo v največji meri prevzela Golouh in Prepeluh, ki se je posebej zavzemal za izboljšanje položaja revnejših slojev na kmečkem podeželju in za dosledno izvedbo agrarne reforme. Zato sta se v razpravah osredotočila na problematiko proračuna oddelka za socialno politiko in narodno zdravje, na socialne vidike pa sta opozarjala tudi ob proračunskih izdatkih za agrarne panoge, za trgovino, obrt in industrijo, za izvajanje javnih gradenj ter za prosvetne in kulturne dejavnosti. V razpravah sta bila na I. in II. zasedanju banskega sveta temeljna razpravljalca o problematiki stopnjevanja gospodarske krize in zaostrovanju njenih socialnih posledic. Prizadevala sta si za njihovo omilitev iz sredstev banovinskega proračuna, zlasti za povečanje gnotne osnove za opravljanje nalog socialnega skrbstva. Ob tem je Prepeluh poudaril, da zaradi osredotočenja vseh pristojnosti v osrednji vladi, banovina ne more voditi uspešne socialne politike. Banovina "nima moči ne zakonodajne ne druge", da bi lahko poskrbela za izboljšanje socialnih razmer.²⁸ Na primeru izvajanja socialne politike je torej poudaril nujnost spremembe centralističnega upravljanja države. Sicer pa sta bila Golouh in Prepeluh z okoli štiridesetimi daljšimi in krajšimi razpravami med najbolj dejavnimi banskimi svetniki že na prvih dveh zasedanjih.²⁹

Pomembna vloga Golouha in Prepeluha v politični in uredbodajni dejavnosti banskega sveta

Leto 1933 je bilo v delovanju banskega sveta prelomnica tako v prizadevanjih banskih svetnikov za povečanje svoje vloge pri obravnavi banovinskega proračuna

²⁵ Jurij Perovšek: Jugoslovanska radikalna kmetska demokracija in nastanek JNS. V: Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848-1992. Ljubljana 2005, (dalje Slovenska novejša zgodovina) str. 332-333.

²⁶ Službeni list, št. 100, 14. 2. 1935; Stiplovšek, Banski svet, str. 270-272.

²⁷ V ljubljanski in mariborski oblastni skupščini so v volilnih okrajih, v katerih je bilo število delavcev precejšnje, uspeli tudi izvoliti oblastne poslance iz svojih vrst oziroma iz delavskih strank (Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem, str. 106-108).

²⁸ ARS, AS 77, fasc. 2, Stenografski in overovljeni uradni zapisnik 6. seje II. zasedanja banskega sveta Dravske banovine (dalje BS) 13. 2. 1932.

²⁹ ARS, AS 77, fasc. 1-3, Stenografski in uradni zapisniki I. in II. zasedanja BS januarja 1931 in februarja 1932.

Ban je izročil dekrete bankim svetnikom ljubljanskega območja v banki palači, v kateri so bila od leta 1932 do 1941 tudi zasedanja bankega sveta (Muzej novejšje zgodovine Slovenije).

kot tudi glede razširitve njegovega delovanja na politično in uredbodajno področje. Za temeljito obravnavo banovinskega proračuna so banki svetniki dosegli pristanelek bana na oblikovanje finančnega odbora z nalogo, da na plenarni seji posreduje stališča in predloge glede proračunskih izdatkov in dohodkov. V 20-članski finančni odbor so izvolili tudi Golouha.³⁰ Na posebnem sestanku so ustanovili tudi klub banknih svetnikov JRKD, "ki naj bi pripravil vse potrebno za redne seje".³¹

Razprave o političnem dogajanju in državni ureditvi so bile po ustavnih in zakonskih določilih dovoljene le v osrednjem parlamentu. Toda tako kot slovenski oblastni skupščini konec dvajsetih let je tudi banki svet Dravske banovine prekoračil svoje pristojnosti in občasno posegel tudi na politično področje, prvič že na začetku svojega delovanja.³² V ljubljanski in mariborski oblastni skupščini je politične razprave sprožilo zlasti streljanje z opozicijskimi žrtvami v Narodni skupščini junija 1928, ki so hudo zaostrele medstrankarske spopade tudi v Sloveniji.³³ Vključitev bankega sveta v politično dogajanje pa so povzročile punktacije ozi-

³⁰ Prepeluh je svojo udeležbo na III. zasedanju opravičil.

³¹ Slovenec, 16. 2. 1933, št. 33a.

³² Prve politične razprave so sprožili banki svetniki iz vrst nekdanje SLS na I. zasedanju, ko so, prizadeti zaradi prepovedi delovanja katoliške telovadne organizacije Orel, nasprotovali visokim dotacijam za delovanje Sokola Kraljevine Jugoslavije. V razpravi je sodeloval tudi Prepeluh, ki je predlagal, naj Sokol banovinsko dotacijo porabi predvsem za razširitev svojih organizacij na podeželje, kjer so bile do prepovedi močne orlovske organizacije.

³³ Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem, str. 228-245 in 254-257.

roma Slovenska deklaracija nekdanje SLS konec leta 1932³⁴ z zahtevo za "federativno preoblikovanje jugoslovanske države", v njenem okviru pa naj bi bila "tudi samostojna slovenska državnopravna enota".³⁵

Na III. zasedanju februarja 1933 je banski svet še pred začetkom proračunske razprave kot "predstavništvo Slovenije"³⁶ ta federalistični program odločno obsodil kot poskus razbitja Jugoslavije. Banski svetniki so sklenili podpisati vdanostno adresso kralju Aleksandru in se pridružiti akciji kulturnih, gospodarskih, socialnih in samoupravnih ustanov z obsodbo punktacijskih zahtev in poudarkom, da Slovenci "neomajno" stojijo na "utrjenih temeljih našega narodnega in državnega edinstva". Ob tem je ban Marušič poudaril, da je banski svet, kljub temu da ni politično, ampak strogo strokovno telo, "upravičen in dolžan" izreči s podpisom adrese svoje "globoko prepričanje".³⁷

V splošni plenarni razpravi o banovinskem proračunu sta predstavnika kluba banskih svetnikov, v katerem so bili vsi pripadniki JRKD, znova poudarila vse negativne posledice punktacij SLS doma in v tujini, odločno sta odklonila avtonomistično preureditev države ter poudarila, da je edino ustrezen čim hitrejši pristop "k zgraditvi banske uprave in banske samouprave na bazi najširše dekoncentracije" in uveljavitev vladne obljube o prenosu "na banovine vse one kompetence, ki iz vidika varovanja enotne državne politike ne zahteva centralnega obravnavanja".³⁸

O problematiki državne ureditve je razpravljal tudi Golouh, ki pa se je za razliko od funkcionarjev JRKD in njihovih napadov na punktacije³⁹ osredotočil izključno na prikaz zgodovine ustavnih bojev v Evropi z ugotovitvijo, da "niso nekaj novega in omejenega samo na našo državo". Polagoma so se razvili najrazličnejši tipi ustav, od takšne absolutno centralistične v Franciji do njene antiteze v samoupravni ureditvi Anglije. Za jugoslovansko državo je uvodoma posebej poudaril nevezdržnost centralizma: "Mislím, da naš narod, ki je stopil šele pred dobrim desetletjem, ko je zadobil svojo samostojnost, kot celota v zgodovino, ni niti najmanj sposoben prenašati centralistične ureditve države", kakršna je značilna za Francijo. Mlad narod "mora nujno dobiti angleški tip ustave", ki "sloni in se razvija na načelu absolutne ljudske samouprave" in se je po zgodovinskih izkušnjah pokazal kot "najidealnejši". Samouprava se mora začeti pri občini in nadaljevati na ravni okrajev in banovin ter je "fundirana tudi na finančni samoupravi", pritegniti pa mora "k sodelovanju tudi ljudstvo". Preureditev jugoslovanske države po samoupravnem načelu bo "znatno olajšala naše delo in življenje" v njej. Šele z njo se bo

³⁴ Janko Prunk: Slovenski narodni programi: narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945. Ljubljana 1986, str. 221.

³⁵ Jurij Perovšek: Dravska banovina in banski svet. V: Slovenska novejša zgodovina, str. 330.

³⁶ Režimsko Jutro (15. 2. 1933, št. 40) je v članku "Predstavništvo Slovenije odločno zavrača separatizem" poudarilo posebno mesto banskega sveta v obsežni režimski akciji za obsodbo Slovenske deklaracije.

³⁷ ARS, AS 77, fasc. 4, Stenografski in uradni zapisnik 1. seje III. zasedanja BS 15. 2. 1933.

³⁸ Resolucijo o nujnosti "dekoncentracije" pristojnosti na banovine in posebej zahtevo za prenos ustreznih finančnih virov za izvajanje njenih nalog so banski svetniki sprejeli na 4. seji III. zasedanja BS 25. 2. 1933 (ARS 77, fasc. 4).

³⁹ Jutro (24. 2. 1933, št. 47) je obširno prikazalo razpravo podpredsednika kluba banskih svetnikov dr. Franja Lipolda z obtožbami avtorjev Slovenske deklaracije in z zahtevo za prenos pristojnosti na banovine do te mere, da bodo v skladu z državnimi interesi, Golouh pa je s tehtnimi stališči o banovinskih pristojnostih po zgledu angleške samouprave omenjen le kot eden od razpravljalcev.

končal čas ustavnih bojev in se prešlo "v dobo socijalnih in kulturnih bojev in napredka".⁴⁰ V zaostreni proračunski razpravi zaradi nevzdržnega zmanjševanja banovinskega proračuna finančnega ministra pri njegovem potrjevanju, ne glede na utemeljene predloge banskega sveta, je Golouh ugotovil, da s svojimi sedanjimi pristojnostmi ta ne bo mogel uspešno izpolniti svoje temeljne vsakoletne naloge. To bo mogoče šele, ko se bodo z novim zakonom "ustvarili avtonomni parlamenti slično kot nekdanji deželni zbori, ki bodo imeli svojo zakonodajno moč in finančno avtonomijo".⁴¹

Kot zanimivost naj poudarimo, da so v Narodni skupščini po sprejetju vidovdanske ustave v razpravi o zakonu o oblastnih samoupravah poslanci SLS oziroma Jugoslovanskega kluba svoje zahteve za povečanje samoupravnih pristojnosti največjih upravnih enot v državi prav tako utemeljevali z angleškim ustavnim zgledom.⁴² Poslanec Anton Sušnik je poudaril, da so se sestavljalci zakonskih predlogov o oblastni samoupravi in upravi zgledovali "po slabem vzorcu" centralistično urejene Francije. SLS pa zahteva, "da se uprava decentralizira ... v obliki zakonodajne avtonomije".⁴³ Poslanec dr. Josip Hohnjec pa je po analizi angleške ureditve poudaril njena načela široke samouprave, ki ustrezajo tudi državnopravnemu programu SLS,⁴⁴ ki pa ga je že kmalu, za parlamentarne volitve leta 1923, radikalizirala v zahtevo za federativno ureditev Jugoslavije.⁴⁵

Golouh je kot poslanec ustavodajne skupščine oziroma po sprejetju ustave preoblikovane v Narodno skupščino dobro poznal takšna stališča SLS glede državne ureditve in zanimivo je dejstvo, da je na podoben način utemeljeval zahteve za najširše pristojnosti banovin, pri čemer je pomembno, da je za avtonomen parlament oziroma banovinski svet pričakoval tudi udejanjenje "zakonodajne pristojnosti", kar je bila ena temeljnih zahtev slovenskega avtonomističnega gibanja. Golouh je v uvodu k svoji razpravi dejal, da želi k stališču predhodnih razpravljalcev "nekaj poudariti", in ugotovimo lahko, da se iz nje vidi privrženost k še večjim banovinskim pristojnostim, kot so se zanje opredeljevali banski svetniki iz JRKD. Na III. zasedanju pa je bil Golouh tudi pobudnik enega njegovih najpomembnejših sklepov o oblikovanju bednostnega sklada s stalnimi davčnimi viri za omilitev socialnih posledic gospodarske krize, ki je postal pomembna posebna finančna postavka poleg banovinskega proračuna za reševanje problemov socialnega skrbstva vse do leta 1941.⁴⁶

Tudi uredbodajna dejavnost po ministrovem pravilniku ni bila v pristojnosti banskega sveta. Oktroirana ustava jo je določala le za izvoljene banovinske svete. Toda Narodna skupščina je do njihove izvolitve v prizadevanjih, da bi bili nekateri zakoni z uredbami prilagojeni posebnostim v posameznih banovinah, posebej pooblastila imenovane banske svete za njihovo sprejetje. Ob tem naj poudarimo,

⁴⁰ ARS, AS 77, fasc. 4, Stenografski in uradni zapisnik 2. seje III. zasedanja BS 23. 2. 1933.

⁴¹ ARS, AS 77, fasc. 5, Stenografski zapisnik 1. seje finančnega odbora BS 15. 2. 1933.

⁴² Miroslav Stiplovšek: Prizadevanja Slovenske ljudske stranke za avtonomijo Slovenije ob sprejemanju prve jugoslovanske ustave in zakonodaje o oblastnih samoupravah 1921-1922. V: Mikužev zbornik, Ljubljana 1999, str. 57-63.

⁴³ Slovenec, 21. 1. 1922, št. 17, Za avtonomijo Slovenije.

⁴⁴ Prav tam, 16. 3. 1922, št. 62, 17. 3. 1922, št. 63, Moderna in fiktivna samouprava.

⁴⁵ Perovšek, Programi, dok. št. 20, str. 82-86.

⁴⁶ ARS, AS 77, fasc. 5, Stenografski in uradni zapisnik 3. seje finančnega odbora BS 17. 2. 1933; Stiplovšek, Banski svet, str. 255 in 276.

da je bila obravnava uredb dvofazna, načelna in podrobna, banski svetniki pa so najprej glasovali o njihovih posameznih členih in nato še o uredbah v celoti, celo poimensko. Postopek njihovega sprejemanja je bil torej takšen, kakršen je bil običajen v osrednjem parlamentu. Pri sprejemanju uredb je banski svet dobil funkcijo parlamentarnega predstavništva in njegova odločitev o njih je bila dokončna, ban pa je imel nalogo, da jo objavi v Službenem listu kraljevske banske uprave dravske banovine.

Prepeluh in Golouh sta svojo strankarsko neodvisnost najbolj jasno in odločno pokazala na 1. seji IV. izrednega zasedanja banskega sveta septembra 1933⁴⁷ v razpravi o uredbi za izvedbo občinskih volitev. Narodna skupščina ga je v novem Zakonu o občinah z dne 13. 6. 1933 posebej pooblastila, da sprejme uredbo o sestavi kandidatnih list in volilnih odborov ter njihovem poslovanju in o glasovalnih postopkih. Banova utemeljitev, da so volitve občinskih odborov v novih združenih komasiranih občinah nujno potrebne kot nov korak k notranjepolitični normalizaciji in k "razvoju samoupravnega življenja" v Dravski banovini, pa banskih svetnikov ni prepričala. Na seji kluba JNS, Golouh in Prepeluh nista bila njegova člana, so se banski svetniki odločno uprli takojšnji izvedbi občinskih volitev zlasti z utemeljitvijo, da jih ljudstvo ne želi in da je zadovoljno z delovanjem sedanjih imenovanih občinskih uprav ter da združitev manjših občin v večje po novem občinskem zakonu ni bila izvedena skladno z željami prebivalstva, kar bo povzročilo tudi težave pri volitvah.⁴⁸ To odločno odklonitev so utemeljevali tudi z negativnimi stališči krajevnih in sreskih odborov JNS, ki so se zavedali, da bo močna opozicija nekdanje SLS ogrožala moč režimske stranke v občinah.

V načelni razpravi je Prepeluh v uvodu poudaril, da novi Zakon o občinah "ni noben ideal". Novi pogoj o številu prebivalstva v posameznih občinah je zlasti neprimeren za gorate predele Slovenije, kjer so uspešno delovale male občine, in pri izvajanju zakona o spajanju občin se bodo "pokazale velike težave ...".⁴⁹ Posebej je kritiziral zakonsko določilo o javnem glasovanju, ki mora biti pri "popolnoma" svobodnih volitvah tajno, da se bo upal vsak volivec odločiti "po svojem prepričanju, ne pa pod vplivom tistih, od katerih je odvisen". Pri javnem glasovanju bo lahko delodajalec vplival na delojemalca, upnik na dolžnika, zato za take volitve ni mogoče trditi, da so "popolnoma svobodne". Seveda pa Prepeluh ni mogel posebej navesti, da lahko tudi režimski oblastni organi oziroma država izvajajo pritisk na svoje uslužbence in delavce, kar je nato pri volitvah pomembno vplivalo na izid. Tudi morajo imeti občinske volitve gospodarski in ne politični značaj, kajti tudi občinskih objektov prebivalci ne presojujejo po tem ali so jih zgradili "naprednjaški" oziroma liberalni ali "klerikalni" občinski odbori, "ampak gleda vsakdo na to, če je potreben in koristen". Gospodarski značaj volitev zahtevajo tudi dejstva, da so v

⁴⁷ ARS, AS 77, fasc. 6, Stenografski in uradni zapisnik 1. seje IV. izrednega zasedanja BS 4. 9. 1933.

⁴⁸ V Dravski banovini je bilo z uredbo o spojitvi občin v skladu z zakonskim določilom, da mora imeti vsaka najmanj 3000 prebivalcev, njihovo število zmanjšano na tretjino, od 1072 na 362 občin, kar je bilo najbolj radikalno preoblikovanje med vsemi banovinami v državi. Božo Grafenauer: Lokalna samouprava na Slovenskem: teritorialno-organizacijske strukture. Maribor 2000, str. 230-237. O preosnovanju občin leta 1933 gl. Jože Žontar: Občine v Sloveniji v letih 1918 do 1941. V: Vilfanov zbornik, Ljubljana 1999, str. 604-613

⁴⁹ Jutro (5. 9. 1933, št. 207) je v svojem poročilu omenilo le Prepeluhovo kritiko komasacije, izpu-stilo pa vso njegovo nadaljnjo pomembno razpravo, ki ni ustrezala režimski politiki.

občinah "velike gospodarske težave", da bodo morali občinski odbori odločati tako o različnih občinskih dokladah kot o njihovi smotrni porabi. Nato je poudaril: "Gospodje, znano mi je razpoloženje med narodom in zato vem, da narod v naši banovini želi, da se izvršijo občinske volitve. Želi pa seveda tudi to, da bodo ... zares svobodne". Izrazil je prepričanje, da ne bodo ljudem utrdile le "zavesti svobode", ampak jim bodo tudi koristile, pa tudi državi oziroma nacionalni politiki ne bodo škodovala, ker bodo omogočile novim ljudem, da bodo sodelovali pri upravljanju občin. Poudaril je tudi, da ljudi "ni nikjer lažje razžaliti kakor pri lokalni samoupravi", zato jim je treba dati možnost, da si jo "urede po svoji vesti in po svojem prepričanju". Vsi odborniki, naj bo izvoljen kdor koli, pa se bodo itak morali ravnati po veljavnih zakonih. Zato tudi ni ustrezno kandidatnih list vezati na politične stranke. Ob sklepu razprave pa je Prepeluh še poudaril, da imenovani banski svetniki "ne zastopamo nikogar kakor sami sebe" in so dolžni opraviti le posvetovalno funkcijo, če jim to nalogo zaupa banska uprava ali kraljeva vlada. Za njeno odločitev za občinske volitve "so bili merodajni gotovo višji vidiki",⁵⁰ ne pa "naši mali spori". Zato je predlagal sprejem banovega predloga uredbe o občinskih volitvah s priporočilom, da se svobodne volitve čim prej izvedejo.

Golouh je to obsežno razpravo še dopolnil z ugotovitvijo, da je razpis občinskih volitev "dokaz, da se naše notranje življenje razvija po oni normalni poti", ki edina predstavlja "vsebinsko polne moči vsake zdrave države". Njihova izvedba bo prinesla "samo korist za politično in gospodarsko življenje v naši banovini". Najmanjše upravne enote, v katerih "se izraža najintimnejše življenje našega naroda, je treba dati v roke tistim, ki so najbolj poklicani za upravljanje naših samouprav". Ob tem je izrazil željo, da se po zakonu o občinski samoupravi čim prej izda tudi zakon o upravni dekoncentraciji za banovine.

Na banovo vztrajanje in utemeljevanje z državnimi interesi so morali banski svetniki JNS popustiti. Toda v razpravi o posameznih členih uredbe so poskušali v čim večji meri onemogočiti opoziciji kandidiranje in posredovati je moral celo minister za notranje zadeve, da je preprečil nekatere predloge omejitve, ki bi "izgledale kot policijske ali žendarske". Končno so morali "v interesu države" banski svetniki JNS izglasovati uredbo. Bojazen organizacij JNS in njihovih voditeljev pred močjo nekdanje SLS se je na občinskih volitvah 15. oktobra 1933 izkazala kot upravičena. Režim JNS je z vsemi vzvodi oblastnega nasilja, nezakonitostmi in nepravilnostmi uspel doseči, da SLS ni dobila v svoje roke več kot sedmino občin, kar je zanjo glede na izredne razmere predstavljalo "dokaj ugoden uspeh" in na drugi strani povzročilo nezadovoljstvo vladajoče stranke.⁵¹

Na izrednem zasedanju je bila na dnevnem redu tudi razprava o banovem predlogu uredbe za zavarovanje posevkov proti toči, v kateri se je Prepeluh pokazal kot dober poznavalec perečih kmečkih problemov v času gospodarske krize. Z utemeljitvijo, da kmet ne bi zmožel še obremenitve za tako zavarovanje, je

⁵⁰ Zaradi francoskega in britanskega pritiska na kralja Aleksandra, da stabilizira državo in poskrbi tudi za njeno decentralizacijo, je režim odločil "vsaj navzven" pokazati "demokratski obraz", za kar so bile primerne občinske volitve. Jure Gašparič: SLS pod kraljevo diktaturo: diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929-1935. Ljubljana 2007, (dalje Gašparič, SLS pod kraljevo diktaturo) str. 186.

⁵¹ Gašparič, SLS pod kraljevo diktaturo, str. 201; o nepravilnostih in nezakonitostih pa je nekdanja SLS izdelala obširno poročilo pod naslovom Občinske volitve v Dravski banovini. Pokrajinski arhiv Maribor, zbirka Antona Korošca, fasc. 1.

dosegel odložitev odločbe na ugodnejši čas. Skupaj z Golouhom pa je razpravljaj tudi o smotrni porabi sredstev bednostnega sklada za omilitev hude brezposelnosti in se zavzel tudi za gmotno podpiranje socialno ogroženih na kmečkem podeželju.⁵²

Golouh in Prepeluh sta dobila že na februarjem zasedanju leta 1934 v razpravi o uredbi o občinskih uslužbencih novo možnost za podporo avtonomiji občin. S pripombami na določila nekaterih členov, po katerih bi imeli predstavniki politične oblasti odločilno besedo pri nastavljanju občinskih uslužbencev in določanju njihovih prejemkov, sta se postavila v bran občinski avtonomiji. Prepeluh je poudaril: "Če se uveljavi načelo, da je občina in njena avtonomija temelj svobodne države, potem ne vidim nobene potrebe, da se umešava politična uprava, ki je že itak v gotovi meri nadzornik občin". Golouh pa ga je dopolnil, da z glasovanjem za taka določila ne more prevzeti odgovornosti, da je "pomagal rušiti avtonomijo občin". Namen predlagatelja je problematičen, kajti z njim se želi doseči, da bo občina delovala "po intencijah" višjih oblasti. To je pokazal tudi banov odgovor, da so vsi teoretično "za najširšo avtonomijo, ampak praktično se bo dogajalo, da bomo imeli plačane uslužbence, ki bodo propagirali lahko škodljive ideje za obstoj države" in za harmonično sožitje v njej. S svojo kritično razpravo sta dosegla manjše popravke v korist občinski avtonomiji, toda ne v tolikšni meri, da bi glasovala za sprejetje uredbe, proti njej pa so glasovali še trije banski svetniki.⁵³ Golouh in Prepeluh sta z navedenimi razpravami pokazala svojo odločenost za udejanjenje občinske avtonomije oziroma samouprave.

Na V. zasedanju pa si je Prepeluh ob koncu obsežne razprave o visokih državnih in banovinskih obdavčitvah davkoplačevalcev ter o možnih dohodkih banovinskega proračuna, posebej z vidika, da se obdavčijo premožnejši in razbremenijo revnejši sloji, spet privoščil "izlet v politiko". Poudaril je, da so bile samouprave za največje upravne enote določene že v vidovdanski ustavi. Toda "tisti, ki smo bili pametni, smo vedeli, da niso te možnosti prav ničesar vredne", ker je bila država razparcelirana kar na 33 "provinc" oziroma oblasti, že po kratkem času njihovega obstoja pa so jih strnili v samo 9 "provinc" oziroma banovin. V banskem svetu že štiri leta opravljamo "kuluk" oziroma tlako. V zadnjem času se z izvolitvijo parlamentarnih in občinskih zastopov uveljavlja demokracija in "prihaja počasi do stare veljave", in tako se samo volitve v banovinski svet iz njemu še neznanih vzrokov niso izvedle. Razlog, da zato, ker so predrage, ni prepričljiv. Stroški bi se lahko znižali z njihovo sočasno izvedbo s parlamentarnimi ali občinskimi volitvami: "Nujno pa je, da se volitve čimprej izvršijo. Kajti mi tukaj nimamo ničesar govoriti, temveč odloča samo g. ban", ki je sicer demokrat. Vpraša banske svetnike za mnenje in jim pusti tudi glasovati, toda njihove odločitve "vzame kot resne ali pa tudi ne". Proračun, ki ga sprejme imenovani banski svet, "ne bo imel hrbenice pri finančnem ministrstvu", medtem ko bi imeli sklepi izvoljenega banovinskega svet "docela drugačno moč". Sedanje stanje "je neznosno in nevzdržno". Potem ko so bile s sklepi najvišjih banovinskih funkcionarjev na sestanku s predsednikom vlade v Rogaški Slatini vpeljane občinske samouprave "v življenje", bi bilo koristno "še enkrat poskusiti" z banovinskimi samoupravami: "Gospodje, mislim, da se

⁵² ARS, AS 77, fasc. 6, Stenografski in uradni zapisnik 2. seje IV. zasedanja BS 5. 9. 1933.

⁵³ ARS, AS 77, fasc. 6, Stenografski zapisnik 9. in 10 seje V. zasedanja BS 14. in 15. 2. 1934; fasc. 7, uradna zapisnika.

nihče od nas ne drži teh stolic tako trdno, da bi se bal oditi iz takega banovinskega (pravilno banskega op. p.) sveta in se branil glasovati za resolucijo, ki se glasi: Banski svet Dravske banovine prosi kraljevsko vlado v Beogradu, da čimprej donesé že ponovno napovedani zakon o samoupravah in izvede volitve v banovinske samoupravne zastope, ker je bilo sedanje stanje že spočetka predvideno kot začasno." Če imajo "gospodje pri vladi kako drugo tendenco, pa tudi nima smisla, da se tak kadaver, kakršen je v današnji obliki banski svet, še naprej drži, temveč je bolje, da gospodje rečejo: mi imamo bana in njegovega pomočnika, vi pa pojdite domov in se bo prišparalo vsaj 120.000.- Din na leto", kolikor znašajo izdatki za njegovo delovanje v banovinskem proračunu.

Ban Marušič se je običajnemu postopku o glasovanju izognil z ugotovitvijo, da so banski svetniki "mislim soglasni" tako glede zahteve za izdajo zakona o čimprejšnjih volitvah banovinskega sveta in glede čimprejšnje izdaje zakona o dekoncentraciji pristojnosti na banovine. Na ta način pa mu jo tudi ni bilo treba poslati vladi v Beograd, kot je bila običajna praksa za vse izglasovane resolucije v drugih zadevah.⁵⁴ Režim je poskrbel, da o Prepeluhovi razpravi glede udejanjenja banovinske samouprave javnost ni bila obveščena.⁵⁵

Dodamo naj še, da je tudi Golouh po kritiki vlade, ker za prenesene pristojnosti ne daje Dravski banovine dotacije iz državnega proračuna, poudaril nujno potrebo, da se izvede finančna samouprava in upravna dekoncentracija kot pogoj za uspešno delo banskega sveta. Prepeluh je v svoji razpravi pokazal na bistveni zadržek režima JNS glede izvedbe volitev banovinskih svetov, namreč, da se njegovi pripadniki bojijo izgube funkcij v izvoljenih banovinskih samoupravnih organih, to realno nevarnost pa so pokazale volitve občinskih zastopov leta 1933. Po volitvah bi sestava banovinskega sveta Dravske banovine prav gotovo ne bila enaka kot pri imenovanih banskih svetih, isti problem pa je bil enako pereč za Savsko banovino in delno tudi za nekatere druge. Zato po izkušnjah z občinskimi volitvami režim JNS ni več aktualiziral tudi volitev samoupravnih organov najvišjih upravnih enot.

To se je pokazalo tudi na zadnjem zasedanju banskega sveta v liberalni sestavi februarja 1935. Na njem je predsednik kluba banskih svetnikov JNS Ivan Tavčar po razočaranju zaradi stalnega zniževanja splošnih banovinskih proračunov, s katerimi se je strinjal banski svet, pri potrjevanju ministra za finance⁵⁶ poudaril nujnost, da se spremeni centralistični odnos osrednjih oblasti do banovin. Poudaril je tudi, da se more gospodarska in socialna politika, za katero se zaman pričakuje ustrezno udejanjenje iz Beograda, "uresničevati samo v Ljubljani". Zato je zahteval široko samoupravo banovine, za banski svet pa odločilen vpliv na oblikovanje banovinskega proračuna in njegovo spremljanje prek stalnega banovinskega odbora, ker bo le na ta način zagotovljena gmotna osnova za banovinske potrebe.⁵⁷

⁵⁴ ARS, AS 77, fasc. 6, Stenografski zapisnik 7. seje 12. 2. 1934; fasc. 7, uradni zapisnik.

⁵⁵ Iz članka v Slovincu (13. 2. 1934, št. 36) se vidi, da je bila Prepeluhova razprava cenzurirana, Jutro (12. 2. 1934, št. 35) pa je objavilo le Prepeluhovo kritiko davčnega sistema, njegove resolucije za izvedbo volitev banovinskega sveta pa ni omenilo.

⁵⁶ Minister za finance je pri potrjevanju splošni banovinski proračun vsako leto znižal in je za leto 1931/32 znašal 116,4 milijona din, za leto 1934/35 pa le še 85,2 milijona din. Stiplovšek, Banski svet, str. 255.

⁵⁷ ARS, AS 77, fasc. 8, Stenografski zapisnik 1. seje VI. zasedanja BS 4. 2. 1935; fasc. 9, uradni zapisnik.

Pomembno je dejstvo, da je bistveno povečanje pristojnosti Tavčar zahteval za imenovani banški svet, ni pa podprl tudi zahteve za izvolitev banovinskega sveta, ki bi imel že po ustavnih določilih večje pristojnosti. To je zahteval v razpravi le Vinko Gorenjak,⁵⁸ za njim pa ponovno še Prepeluh.

V razpravi s političnim obeležjem o uredbi za izvajanje Zakona o lovu je Prepeluh osporaval pravico imenovanim banškim svetnikom, da jo sprejmejo in tako uveljavijo zakon, ki škoduje kmečkemu prebivalstvu. Za zakon je poudaril, da je vsiljen, "zelo pomanjkljiv in enostranski", kajti v njem so upoštevani le interesi lovskih združb, ne pa tudi kmečkega prebivalstva. Zato ga je treba obravnavati ne le s strokovnega, temveč tudi s političnega vidika. Politične odgovornosti pa ne bo prevzel ne za ta zakon in ne za uredbo, kar pričakuje tudi od drugih banških svetnikov, ki so zastopniki kmečkega prebivalstva. Če se je že od leta 1931 čakalo na uveljavitev lovskega zakona, "potem mislim, da lahko počakamo še tistih par mescev ali leto dni, da bo zboroval izvoljeni banški (banovinski op. p.) svet, da bo lahko vzel na svojo dušo odgovornost i za uredbo i za zakon".⁵⁹ Po burnih razpravah je nato za sprejem uredbe glasovala manj kot polovica banških svetnikov, drugi so bili odsotni ali pa so se vzdržali, Prepeluh in še dva svetnika pa so glasovali proti.⁶⁰ Prepeluhova izjava o omejenih pristojnostih imenovanega banskega sveta glede sprejemanja uredb v primerjavi z izvoljenim banovinskim svetom je podobna, kot so jo izrekli tudi nekateri pravniki⁶¹ in kot jo je v svojem komentarju k lovskega zakonu poudaril tudi Slovenec.⁶² Novi ban dr. Dinko Puc, ki je februarja 1935 nadomestil Marušiča po njegovem odhodu v osrednjo vlado v Beograd konec leta 1934,⁶³ je na sklepni seji VI. zasedanja glede na pisanje Slovenca in Prepeluhovo razpravo prosil banske svetnike, naj odklanjajo očitke, da niso imeli pravice sklepati o banovinskem proračunu, ker niso bili izvoljeni. To so imeli "ne samo po svojem imenovanju, ampak tudi po svojem delovanju med narodom ... Upoštevali ste vedno interese ljudstva in storili vse, kar je bilo v Vaših močeh."⁶⁴

Prepeluh in Golouh sta ob sklepu obravnave banovinskega proračuna za leto 1935/36 zahtevala tudi temeljno spremembo državne finančne politike do banovin, katerim je za državni proračun vlada vzela vse pomembne davčne dohodke. Golouh je poudaril, da se mora državna davčna politika nujno spremeniti z ustrezno progresivno obdavčitvijo kapitala, medtem ko so sedaj obremenjeni pred-

⁵⁸ ARS, AS 77, fasc. 8, Stenografski zapisnik 3. seje VI. zasedanja BS 6. 2. 1935. Te Gorenjakove zahteve Jutro (7. 2. 1935, št. 31) v svojem poročilu z zasedanja ni omenilo.

⁵⁹ Prepeluhovo razpravo je v celoti objavil Kmetijski list (20. 2. 1935, št. 8) in s tem pokazal strinjanje z njegovo odklonitvijo lovske uredbe.

⁶⁰ ARS, AS 77, fasc. 8, Stenografski zapisnik 9. in 10. seje VI. zasedanja BS 13. 2. in 14. 2. 1935; fasc. 9, uradna zapisnika.

⁶¹ Dr. Henrik Steska: Od pokrajine do države. V: Jutro, 28. 4. 1934, št. 96; dr. Lovro Bogataj: Uprava dravske banovine. V: Krajevni leksikon dravske banovine. Ljubljana, 1937, str. 8.

⁶² Slovenec (6. 2. 1935, št. 30, 7. 2. 1935, št. 31) je v članku o uredbi k lovskega zakonu poudaril, da banški svet s posvetovalnimi pristojnostmi ne sme "v ničemer sklepati". Ker pa je dobil za to posebno pooblastilo Narodne skupščine, bo njegovo delo "za nekaj časa zakonodajno političnega značaja", pri čemer pa bo moral upoštevati interese vseh slojev prebivalstva. Glede na vladno napoved o skorajšnjih volitvah banovinskih svetov pa se mu tudi zdi sprejetje uredbe v banškem svetu "prenagljena". Članek je bil objavljen v času, ko je bila cenzura nekoliko omiljena.

⁶³ Bojan Balkovec: Slovenci v vladah Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev in Kraljevini Jugoslaviji. V: Slovenska kronika XX, str. 456-457. Pred Marušičem sta opravljala funkcijo ministra za socialno politiko, ki je bila v času gospodarske krize posebej nevhvaležna, Ivan Pucelj in Fran Novak.

⁶⁴ ARS, AS 77, fasc. 8, Stenografski zapisnik 10. seje VI. zasedanja BS 14. 2. 1935.

vsem siromašni sloji. Če se bo davčna praksa spremenila, "ne bo treba bankskemu svetu sedeti nekaj dni samo za to, da iztisne iz naroda par beraških milijonov". V politično zaostreni razpravi je Prepeluh očital osrednji vladi, da z odvzemom dotacije in davčnih virov Dravsko banovino "kulturno in socialno pozablja". Dolžnost države je, da banovinske samoupravne dejavnosti ponovno dotira. Glede na to ima bankski svet pravico in dolžnost za pritožbo nad takšnim vladnim gmotnim oškodovanjem banovine. Zato je bankskemu svetu predlagal odločno protivladno demonstracijo s tem, da se bankski svetniki glasovanja o banovinskem proračunu vzdržijo, kar pa ne pomeni nezaupnice bankski upravi. Je le "znak protesta proti temu, da centralna vlada Dravsko banovino tako prezira in prepušča lastni usodi s tem, da je vse dohodke, ki so možni, vzela zase". Pomočnik bana Pirkmajer, ki je zaradi imenovanja novega bana šele ob koncu VI. zasedanja bankskega sveta vodil njegovo celotno delo, je le s prošnjo, da bodo brez njegove sankcije še večje težave pri potrjevanju banovinskega proračuna v Beogradu, saj ga bo vlada "obdelala" po svoji volji, dosegel njegovo izglasovanje.⁶⁵ Na zadnjem zasedanju liberalnega bankskega sveta pa so prek dodatnih sredstev bednostnega sklada ter z oblikovanjem novega cestnega in kmetijskega sklada bankski svetniki prvič po začetku gospodarske krize uspeli vsaj v skromni meri povečati banovinske finance za izvajanje samoupravnih nalog.⁶⁶

S VI. zasedanjem bankskega sveta februarja 1935 se končuje Golouhovo in Prepeluhovo petletno opravljanje funkcije bankskega svetnika in ves čas sta bila med najbolj aktivnimi. V okoli osemdesetih razpravah v letih 1933-1935 sta se najbolj pogosto ukvarjala z različnimi vidiki hudo zaostrenih socialnih problemov, ki so bili posledica gospodarske krize. V članku pa smo se osredotočili na njuno politično delovanje, ki je bilo sicer bankskim svetnikom prepovedano. Politične razsežnosti so dobile zlasti nekatere razprave o banovinskih in občinskih samoupravnih pristojnostih ter volitvah banovinskega sveta, o državni finančni politiki v odnosu do Slovenije pri obravnavah banovinskega proračuna in ob sprejemanju nekaterih uredb. Podrobno podobo "izletov" v politiko nam dajejo samo stenografski sejni zapisniki. Že v overovljenih skrajšanih sejnih zapisnikih so politične razprave podane v okrnjeni obliki ali celo izpuščene. Poseben problem pa je pisanje časopisja o delovanju bankskega sveta. Jutro je objavljalo le politične izjave pripadnikov JRKD-JNS, izpuščalo pa Golouhove in Prepeluhove razprave, ki so imele tudi protireziški značaj. Slovenec o njunih političnih nastopih zaradi cenzure kot opozicijski časnik ni mogel pisati. Tako širša javnost s pomembnimi prizadevanji Golouha in Prepeluha za povečanje banovinskih pristojnosti ter z njunimi predlogi in stališči za izboljšanje gmotnega položaja banovine s kritiko vladne finančne politike ni bila ustrezno seznanjena.⁶⁷

⁶⁵ ARS, AS 77, fasc. 8, Stenografski zapisnik 9. in 10. seje BS 13. in 14. 2. 1935; fasc. 9, uradna zapisnika. Jutro (14. 2. 1935, št. 37) spet ni omenilo zapleta pri sprejemanju banovinskega proračuna s protivladnimi obtožbami, v članku je omenilo le izglasovanje proračuna v bankskem svetu. Slovenec (8. 2. 1935, št. 32) pa je potek proračunske razprave izrabil za zahtevo, da končno pride do oblikovanja narodnega predstavništva z izvoljenim banovinskim svetom, ki bo imel tudi najpomembnejšo parlamentarno funkcijo z definitivnim sklepanjem o proračunu.

⁶⁶ Stiplovšek, Bankski svet, str. 255.

⁶⁷ Prepeluh je že na I. zasedanju opozoril, da javnost prek časopisja ni objektivno informirana o poteku razprav v bankskem svetu, predvsem zaradi prilagajanja poročanja interesom nekdanjega strankarstva. ARS, AS 77, fasc. 1, Stenografski zapisnik 6. seje I. zasedanja BS 27. 1. 1931.

Golouhovo in Prepeluhovo prizadevno delovanje v banskem svetu pa tudi ni prikazano v njihovih biografijah in drugih delih. Kermavner se je v sicer obsežnem in temeljitem prikazu idejnega razvoja in dela Prepeluha osredotočil predvsem na starejša obdobja, za začetek tridesetih let pa se omejil le na njegovo vodenje Zveze agrarnih interesentov in prizadevanja za rešitev problema agrarne reforme ter na publicistično delo v Sodobnosti po začetku njenega izhajanja leta 1933.⁶⁸ Zanimivo pa je dejstvo, da tudi Golouh v svojih obsežnih spomilih sodelovanja v banskem svetu ni omenil, pač pa navaja svoje imenovanje za podžupana mariborske občine leta 1933. Ob tem se je za vseh 12 socialističnih predstavnikov v občinskem odboru postavljalo načelno vprašanje, "če imenovanje z odlokom diktatorske vlade ... lahko tudi sprejmemo". Prevladalo je mnenje, da z odklonitvijo funkcij "ne kaže izzivati" oblasti. Golouh je v spomilih navedel nekaj pomembnih pridobitev za delavstvo (gradnja delavske stanovanjske kolonije, Delavskega doma itd.) v času njegovega "podžupanovanja", ki mu "je dolgo grenilo dušo".⁶⁹ To je verjetno razlog, da ni omenil svojega delovanja v funkciji banskega svetnika, na katero ga je imenoval minister za notranje zadeve.

Bogato arhivsko gradivo o delovanju banskega sveta Dravske banovine⁷⁰ pa jasno kaže, da sta Golouh in Prepeluh v njem opravila pomembno delo za omilitev socialne stiske delavskih in kmečkih slojev, zlasti prek bednostnega sklada, oziroma za povečanje gnotne osnove banovine za reševanje številnih problemov v času gospodarske krize, pri čemer so bili uspehi njihovih predlogov zaradi centralističnih pristojnosti vlade skromni, posebej pa tudi z zavzemanjem za udejanjenje demokracije pri uveljavljanju široke občinske in banovinske samouprave. V svojih razpravah sta posredovala stališča in predloge za reševanje temeljnih perečih političnih, gospodarskih, socialnih ter tudi prosvetno-kulturnih problemov na banovinski oziroma slovenski ravni, le izjemoma pa sta posegala tudi v ožje lokalne zadeve. Tudi v tem pogledu sta se razlikovala od drugih banskih svetnikov, ki so se v večini svojih razprav omejevali zlasti na problematiko območij, ki so jih zastopali. Ob sklepu naj poudarimo, da sta Golouh in Prepeluh, kolikor je bilo mogoče v pogojih diktatorskega režima, pri delovanju v banskem svetu uveljavljala svoja politična in socialno-gospodarska programska načela.

⁶⁸ Kermavner, Albin Prepeluh, str. 555-562.

⁶⁹ Golouh, Pol stoletja spominov, str. 387-389. Golouhovi spomini so bili po izidu leta 1966 podvrženi hudim napadom, ker naj bi neustrezno prikazal tudi vlogo in položaj socialistov in komunistov med vojnama; prim. Dušan Kermavner: O komunistih in socialistih v dvajsetih letih. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1968-1969, št. 1-2, str. 267-293.

⁷⁰ Vladimir Kološa: Banski svet Dravske banovine 1931-1941. Ljubljana 1980. Stenografski in uradni zapisniki sej ter gradivo zanje od I. do VI. zasedanja BS so v Arhivu Republike Slovenije ohranjeni v devetih fasciklih, skupaj pa obsega fond 16 fasciklov.

Miroslav Stiplovšek

THE EFFORTS OF RUDOLF GOLOUH AND ALBIN PREPELUH FOR THE IMPLEMENTATION
OF THE BANATE AND MUNICIPALITY SELF-MANAGEMENT IN THE BAN'S COUNCIL
OF THE DRAVA BANATE 1933-1935

S u m m a r y

In the period between 1930 and 1941 the Ban's Council of the Drava Banate mostly carried out the tasks of the Ban's consulting body with regard to the establishment of the Banate's budget for certain economic-social and educational-cultural activities in the Slovenian part of Yugoslavia. It consisted of representatives of all districts and larger cities. Because the members of the Ban's Council could only be appointed by the Minister of the Interior, its composition with regard to the political orientation was the same as that of the central government. Therefore in the first Ban's Council of the Drava Banate, consisting of forty members, the majority consisted of the liberal adherents of the national unitarianism and state centralism, which were the foundations for the King's dictatorship, but for a year fifteen supporters of the Slovenian People's Party were also members of the Council due to the participation of Dr. Anton Korošec in the government. From the end of 1931 until the change of the regime in 1935 the Ban's Council consisted exclusively of the members of the former Independent Democratic Party and Slovenian Peasants' Party.

The only exceptions were Rudolf Golouh, who had been, before the suppression of parties in 1929, a member of the leadership of the Socialist Party of Yugoslavia for Slovenia and Head of Employment Service in Maribor; and Albin Prepeluh, an important publicist, one of the leading advocates of the movement for the Slovenian autonomy and, before the imposition of dictatorship, a functionary of what had at that time been the federalist Slovenian Peasants' Party. Golouh as the representative of the city of Maribor and Prepeluh as the representative of the city of Ljubljana were the only ones among the Ban's Councillors that in the beginning of 1932 refused to join the political party which supported the regime - the Yugoslav National Party.

Their non-alignment in terms of political parties made it possible for them to participate independently in the political and legislative activities of the Ban's Council, with which the Council expanded its previous statutory consultative competences in the years from 1933 to 1935. The efforts for the expansion of the Ban's Council's jurisdiction were a constant political endeavour of Golouh and Prepeluh in this Council. They demanded that it be transformed into an elected Banate's Council, as set out by the Imposed Constitution of 1931, which would also enable it to effectively carry out self-management tasks. Only in 1933, after the condemnation of the federalist Slovenian Declaration of the former Slovenian People's Party, did the Ban's Councillors - adherents of the Yugoslav National Party - also demand that the constitutionally defined self-management of the Banate should be implemented. Thus Prepeluh and Golouh were the only ones to demand a democratically elected Banate's Council with the broadest possible competences at all the meetings of the Ban's Council in the period from 1933 to 1935. They also argued resolutely for the autonomy of the municipalities and the election of their administrations. During the discussions about the Banate's budgets they, besides investing a lot of efforts especially into successfully mitigating the social consequences of the economic crisis, also severely criticised the central government because of its unsuccessful economic and financial policy, particularly its neglect of the Drava Banate or Slovenia. Since the state grant was abolished and their tax resources were withdrawn, the Banate administration and Ban's Council could not ensure the development of Slovenia successfully. These discussions of theirs also had political anti-regime dimensions. We could explore Golouh and Prepeluh's political and legislative activities especially by means of the shorthand minutes of the Ban's Council sessions, since their criticism of the regime and radical demands for the implementation of the Banate and municipality self-management were not published in *Jutro*, the gazette of the Yugoslav National Party, and the Catholic newspaper *Slovenec* was prevented from doing so by the censorship. Thus the broader public was not appropriately familiarised with their important activities with regard to solving the Slovenian problems.